

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

นิทานเป็นการเล่าเรื่องราวต่าง ๆ ของชาวบ้านในท้องถิ่นสืบทอดกันมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ในระหว่างนั้นได้รับอิทธิพลจากสภาพแวดล้อมได้แก่ สภาพทางธรรมชาติและ การดำรงชีพของชาวบ้านในท้องถิ่น โดยใช้วิธีบอกกล่าวเล่ากันปากต่อปากถ่ายกันเป็นทอด ๆ สืบต่อกันมา

ประคอง นิมมานเหมินท์ (2545 : 1) กล่าวไว้ว่าในอดีตวิทยาการต่าง ๆ โดยเฉพาะความรู้เกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ยังไม่เจริญ มนุษย์ยังไม่สามารถหาคำตอบเกี่ยวกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติหรืออธิบายไม่ได้ว่า สิ่งที่เกิดขึ้นในธรรมชาติและชีวิตประจำวันนั้นมีที่มาอย่างไร จึงพยายามหาเหตุหรือหาเรื่องราวมาอธิบาย รวมทั้งนำเอาความคิดของตนเองมาบอกเล่าทำให้มีเรื่องเล่าต่าง ๆ เกิดขึ้น และต่อมาก็ได้พัฒนากลายเป็นนิทานและนิทานพื้นบ้านประเภทต่าง ๆ ที่เล่าสืบทอดกันมาด้วยปากต่อปากเมื่อสังคมมีการประดิษฐ์ตัวอักษรขึ้นมาใช้ จึงได้มีการถ่ายทอดนิทานโดยการเขียนหรือตีพิมพ์ลงในหนังสือให้อ่าน เมื่อเทคนิคการถ่ายทอดนิทานกลายเป็นลายลักษณ์อักษรได้ทำให้ขอบเขตของนิทานขยายวงออกไปแพร่หลายได้กว้างไกลยิ่งขึ้น นิทานพื้นบ้านจึงถือได้ว่าเป็นวรรณกรรมพื้นบ้าน เป็นมรดกที่สำคัญทางด้านวัฒนธรรมของชนชาติ เป็นเครื่องมือที่ทำให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองของศิลปะและวัฒนธรรมของชาตินั้น ๆ นอกจากนั้นยังเป็นเครื่องมือที่ทำให้เห็นถึงภูมิปัญญาและสภาพสังคมของชาตินั้น ๆ ในแต่ละยุคสมัยด้วย เพราะเรื่องราวที่เล่า นอกจากมีความลักษณะเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาแล้ว ยังทำให้ชาวบ้านหรือชนชาติเกิดความภาคภูมิใจในชาติ และตระหนักถึงคุณค่าของวรรณกรรมพื้นบ้านซึ่งเป็นสมบัติอันมีค่าหาที่เปรียบไม่ได้ของชาติตน

วิเชียร เกษประทุม (2529 : 9) ได้กล่าวถึงคุณค่าของนิทานพื้นบ้านไว้หลายประการคือ นิทานพื้นบ้านได้ช่วยให้เกิดความสนุกสนานเพลิดเพลิน ช่วยกระชับความสัมพันธ์ ให้การศึกษา และเสริมสร้างจินตนาการ ให้ข้อคิดคติเตือนใจและช่วยสะท้อนให้เห็นถึงสภาพของสังคมในอดีต ในหลาย ๆ ด้าน ดังผลการศึกษาของทัศนีย์ ทานตวนิช (2523 : 1) ได้ศึกษาวรรณกรรมจากตำบลดำขัน อำเภอบ้านค่ายและตำบลบ้านเพ อำเภอเมือง จังหวัดระยอง พบว่า นิทานพื้นบ้านเป็นวรรณกรรมที่สำคัญและการเล่านิทานเป็นวิธีอย่างหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความเจริญทางศิลปวรรณกรรมที่สอดแทรกผ่านทางนิทานพื้นบ้าน

ในปัจจุบันนี้ ได้มีการยอมรับกันว่าวรรณกรรมพื้นบ้านเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญยิ่งของชนในชาติ ทศนีย์ ทานตวณิช (2523 : 12) กล่าวว่า นิทานพื้นบ้านเป็นวรรณกรรมที่สะท้อนภาพสังคม วัฒนธรรม เป็นทั้งเครื่องมือให้ความบันเทิงใจ ส่งเสริมศีลธรรมและแนวปฏิบัติของคนในสังคมถ่ายทอดความรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง ทำให้เกิดมีการสามัคคีของกลุ่มชน และเป็นเครื่องมือผ่อนคลายสภาพจิตใจที่ถูกกดดันหรือถูกบีบบังคับจากกรอบของสังคม

นิทานพื้นบ้านส่วนใหญ่จะเล่าถึงสภาพวิถีชีวิตของชาวบ้าน ประสบการณ์ เรื่องอัศจรรย์เกี่ยวกับธรรมชาติและสังคม นิทานมีความสนุกสนานเพลิดเพลิน ทำให้ผู้ฟังเกิดจินตนาการ สร้างความคิด พัฒนาความคิดและความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรม ศิลปะนอกจากนั้น เรื่องเล่าต่าง ๆ ในนิทานยังทำให้ผู้อ่านเกิดความรัก ได้ความรู้แนวความคิดที่เตือนใจหรือการอธิบายของสิ่งของที่เกิดขึ้นในอดีต ทำให้เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกันในสังคมมนุษย์ สะท้อนให้เห็นถึงพฤติกรรมและวิถีชีวิตของกลุ่มชนในสังคม บุญส่ง ครุศรี (2538 : 2) ได้กล่าวว่าการฟังหรืออ่านนิทานพื้นบ้านจะทำให้ผู้ฟังผู้อ่านได้เห็น วัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อ สภาพความเป็นอยู่ อาชีพของกลุ่มชนนั้นอย่างชัดเจน ซึ่งมีลักษณะของแต่ละถิ่นแต่ละกลุ่มชนและแต่ละชาติ

นิทานพื้นบ้านไทยแบ่งเป็นหลายประเภท วิเชียรเกษปทุม (2529 : 2) กล่าวว่านิทานพื้นบ้านอาจแบ่งตามสภาพภูมิศาสตร์หรือภูมิภาค เป็นภาคอีสาน ภาคกลาง ภาคเหนือและภาคใต้ นิทานของแต่ละภาคสะท้อนให้เห็นสภาพสังคมและวัฒนธรรมไม่เหมือนกัน ดังเช่น นิทานเรื่องก่องข้าวน้อย สะท้อนภาพสังคมและวัฒนธรรมในภาคอีสานว่า คนไทยในภาคอีสานมีอาชีพทำนา มีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ใช้ภาษาชนกชนานที่เรียกว่ากระต๊อบใส่ข้าวเหนียว เป็นต้น

คนที่เกิดมาในยุคหลัง การที่จะย้อนกลับไปเห็นภาพในอดีตได้ด้วยตาของตนเองนั้นเป็นเรื่องที่ไม่สามารถจะทำได้ในความเป็นจริง แต่ด้วยภูมิปัญญาของคนในสมัยก่อน จึงสามารถที่จะเห็นภาพในอดีตที่ผ่านมาแล้วผ่านทางนิทานพื้นบ้านที่เล่าสืบเนื่องมาจากอดีตได้ ประกอบกับจังหวัดระยองมีสภาพภูมิศาสตร์ตั้งอยู่บนชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกติดกับอ่าวไทย เป็นเมืองที่สร้างขึ้นมาตั้งแต่สมัยที่ราชอาณาจักรขอมเรืองอำนาจ มีอาณาเขตติดต่อกับเมืองจันทบุรี ซึ่งเป็นเมืองหน้าด่านที่มีความสำคัญในการติดต่อกับภายนอกราชอาณาจักรดังนั้นนิทานพื้นบ้านจังหวัดระยองจึงเป็นแหล่งข้อมูลที่สะสมของเรื่องราวสิ่งที่เกี่ยวข้องกับทะเลเกาะต่างๆการทำมาหากิน เศรษฐกิจการค้า ประวัติศาสตร์ การเมือง การปกครอง ถึงแม้ว่าในปัจจุบันจังหวัดระยองจะเป็นเมืองอุตสาหกรรม การพัฒนาเศรษฐกิจอาจทำให้สภาพแวดล้อมวิถีชีวิตสังคมและวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลง ผู้วิจัยมีความสนใจว่า การศึกษานิทานพื้นบ้านของจังหวัดระยองจะสามารถเห็นภาพสะท้อนของสังคมและวัฒนธรรมดั้งเดิมของคนจังหวัดระยองที่ได้เล่าไว้ในนิทาน ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจและเปรียบเทียบกับสังคมและวัฒนธรรมในปัจจุบัน อันจะนำมาซึ่งความสามารถในการสังเกตเห็น

ได้ถึงความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในภูมิภาคตะวันออกของประเทศไทย รวมทั้งเป็นแนวทางที่จะนำมาใช้เป็นการเรียนการสอนที่จะทำให้นักเรียนได้รับรู้ถึงสภาพสังคมในอดีตและเข้าใจถึงสาเหตุของการพัฒนา อันนำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจและสังคมในภูมิภาคตะวันออกของประเทศไทย โดยศึกษาผ่านนิทานพื้นบ้านของจังหวัดระยอง

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

1. เพื่อวิเคราะห์ภาพสะท้อนของสังคมวัฒนธรรมที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านจังหวัดระยอง
2. เพื่อวิเคราะห์บทบาทและคุณค่าของนิทานพื้นบ้านจังหวัดระยอง

1.3 สมมติฐานการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ มีสมมติฐานการวิจัยดังต่อไปนี้

1. นิทานพื้นบ้านของจังหวัดระยองสะท้อนให้เห็นสภาพสังคมและวัฒนธรรมจากอดีตในแง่มุมต่าง ๆ
2. นิทานพื้นบ้านจังหวัดระยองมีบทบาทและคุณค่าต่อผู้อ่านในด้าน การสอนคุณธรรม การปลูกฝังค่านิยม การดำเนินชีวิต และความบันเทิง

1.4 กรอบแนวคิดในการวิจัย

งานวิจัยครั้งนี้ได้ใช้แนวคิดและทฤษฎีพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมนิทานพื้นบ้าน และความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรม โดยใช้กรณีศึกษานิทานพื้นบ้านกับสภาพสังคม

1. วรรณกรรมมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับสังคม ซึ่งวรรณกรรมเป็นเรื่องที่นักเขียนนำเอาประสบการณ์หรือชีวิตความเป็นอยู่ของคนในสังคมมาแต่งขึ้น วรรณกรรมได้รับอิทธิพลจากสภาพสังคมในขณะนั้น ในเนื้อเรื่องของวรรณกรรมนิทานจะทำให้เราเห็นภาพสะท้อนของสังคมได้อย่างเหมือนจริง จำริฎู แสงดวงแข (2520 : 1) ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมไว้ว่า วรรณกรรมย่อมสัมพันธ์กับสังคมอย่างลึกซึ้ง สังคมเป็นแหล่งกำเนิดวรรณกรรม และวรรณกรรมทำหน้าที่สะท้อนภาพสังคม ผู้สร้างวรรณกรรมอยู่ในสังคมใด ก็จะนำภาพสังคมนั้นบันทึกในวรรณกรรม จะโดยทางตรงหรือทางอ้อม จะโดยสำนึกหรือไร้สำนึกก็ตาม

2. นิทานพื้นบ้านเป็นเรื่องที่ชาวบ้านเล่าสืบทอดกันมาปากต่อปากมาเป็นเวลาช้านาน เป็นเรื่องเล่าที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น สืบทอดความรู้ความคิดสะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่นนั้น อธิบายปรากฏการณ์และสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมท้องถิ่นนั้นเจือสตะเวทิน (2537 : 46) ได้กล่าวถึงลักษณะของนิทานว่า ต้องเล่ากันด้วยปากต่อปากกันมาก่อน แสดงถึงความคิดความเชื่อของชาวบ้าน เรื่องที่เกิดขึ้นจริงแต่มีคติข้อคิดที่อนุโลมนับว่าเป็นนิทานได้ นอกจากนั้น วิเชียรเกษประทุม (2529 : 9) ก็ได้กล่าวถึงคุณค่าของนิทานว่านิทานช่วยสะท้อนให้เห็นถึงสภาพของสังคมในอดีตในหลาย ๆ ด้าน เช่น ลักษณะของสังคมวิถีชีวิตของชาวบ้าน ตลอดจนประเพณี ค่านิยม และความเชื่อที่ปรากฏอยู่ในสังคมขณะนั้น

1.5 ขอบเขตของการวิจัย

งานวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาเฉพาะนิทานพื้นบ้านของจังหวัดระยอง ซึ่งมีการศึกษาและรวบรวมวรรณกรรมพื้นบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จากตำบลตาขัน อำเภอบ้านค่าย และตำบลบ้านเพ อำเภอเมือง จังหวัดระยอง ได้พิมพ์เผยแพร่โดยโครงการศูนย์ส่งเสริมวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน เมื่อปี พ.ศ. 2523 ประกอบด้วยนิทานพื้นบ้านทั้งหมด 50 เรื่อง ซึ่งมีจำนวนมากกว่านิทานพื้นบ้านในจังหวัดอื่น ๆ ในภูมิภาคเดียวกัน แบ่งเป็น 8 ประเภทดังต่อไปนี้*

1. นิทานชีวิต จำนวน 1 เรื่อง
2. นิทานประจำถิ่น จำนวน 3 เรื่อง
3. นิทานอธิบายเหตุ จำนวน 10 เรื่อง
4. ตำนานและเทพปกรณัม จำนวน 10 เรื่อง
5. นิทานอุทาหรณ์ จำนวน 3 เรื่อง
6. นิทานมุขตลก จำนวน 21 เรื่อง
7. นิทานไม่รู้จบ จำนวน 1 เรื่อง
8. เบ็ดเตล็ด จำนวน 1 เรื่อง

*ดูรายชื่อนิทานพื้นบ้านใน ภาคผนวก

1.6 คำนิยามศัพท์เฉพาะ

1. นิทานพื้นบ้าน หมายถึง นิทานพื้นบ้านเป็นเรื่องที่ชาวบ้านเล่าสืบทอดมาด้วยปากต่อปากมาช้านานแล้ว เป็นมรดกทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่นนั้นที่สืบทอดความรู้และประสบการณ์สืบทอดกันมา โดยใช้คำพูดบอกเล่าเรื่องราวส่วนเรื่องประเภทต่าง ๆ มีลักษณะการใช้ภาษาเรียบง่าย เล่าสืบทอดกันมาด้วยปากและไม่ปรากฏชื่อผู้เล่าดั้งเดิม
2. ภาพสะท้อน หมายถึง เรื่องราวของชาวบ้านหรือชุมชนที่ชาวบ้านถ่ายทอดผ่านเนื้อเรื่องนิทานพื้นบ้าน ทำให้ผู้ฟังผู้อ่านเกิดจินตนาการ และรับรู้สังคม และวัฒนธรรมของชุมชน
3. สังคม หมายถึง กลุ่มคนพึ่งพาอาศัยอยู่ร่วมกัน มีความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับตนเองและบุคคลกับกลุ่มสังคมกัน ทุกคนมีความสัมพันธ์กันในส่วนรวมต่าง ๆ เป็นสถานที่มีระเบียบกฎเกณฑ์ความเชื่อถือที่สำคัญในอยู่ร่วมกัน
4. วัฒนธรรม หมายถึง สิ่งที่แสดงเห็นถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ในสังคมของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ได้รวมความคิด ความรู้สึกของมนุษย์ และสร้างขึ้นเป็นระเบียบกฎเกณฑ์ วิธีการในการปฏิบัติดำรงชีวิต เพื่อความเจริญวิถีชีวิตมนุษย์ในส่วนรวมที่ถ่ายทอดกันและได้เลียนแบบกันตลอดจนทำให้ปรากฏเป็นภาษา ศิลปะ ความเชื่อถือระเบียบ ประเพณี เป็นต้น
5. บทบาทและคุณค่า หมายถึง มีหน้าที่และอิทธิพลต่อตนเอง ต่อครอบครัว และต่อสังคมที่บุคคลได้ใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนหรือสังคม

1.7 วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีวิจัยเอกสาร โดยดำเนินการตามลำดับขั้นตอนดังนี้

1. ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสังคม เพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยนิทานพื้นบ้าน
2. ศึกษาลักษณะ บทบาทและคุณค่าของนิทานพื้นบ้านจากเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง
3. ศึกษา นิทานพื้นบ้านเฉพาะที่เป็นนิทานพื้นบ้านจังหวัดระยองที่ตีพิมพ์รวมเล่มแล้วของโครงการศูนย์ส่งเสริมวัฒนธรรมภาคตะวันออก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน เมื่อปี พ.ศ. 2523
4. คัดเลือกนิทานพื้นบ้านจังหวัดระยองที่พิมพ์เผยแพร่ทั้งหมด 52 เรื่อง
5. วิเคราะห์ภาพสะท้อนสังคมและวัฒนธรรมในนิทานพื้นบ้านจังหวัดระยอง

6. วิเคราะห์บทบาทและคุณค่าของนิทานพื้นบ้านจังหวัดระยอง
7. นำเสนอผลการศึกษาวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

1.8 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ความรู้เกี่ยวกับสภาพสังคมและวัฒนธรรมของคนไทยในภูมิภาคตะวันออกที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านจังหวัดระยอง
2. ได้ข้อคิดจากเนื้อเรื่องนิทานพื้นบ้านที่มีคุณค่าในด้านต่าง ๆ นำไปใช้ในการดำเนินชีวิตและการทำงาน
3. ได้แนวทางในการนำนิทานพื้นบ้านไปจัดทำเป็นสื่อเพื่อใช้ในการสอนภาษาและวัฒนธรรมไทย

